

4. The lecture hopefully gives a solid proof for the fact: how deep are the cultural root of the peoples of the steppe.

DR. FARKASINSZKY TIBOR

MBE Nagy Lajos Magánegyeteme

Tizenhárom körülmény (csoport), mely a magyarok Urmia-tó vidéki őshazáját igazolja, vagy erősen valószínűsíti

Ezideig 13 ilyen körülményt, vagy körülménycsoportot találtam. Lehet azonban jóval több, sőt bizonyára van is.

1. A bolgár és a magyar eredetmonda hasonlósága.¹ Eszerint mindkét nép hitregei őshazája a régi, a Kaszpi-tengerbe ömlő Amu-darja folyó térségében volt. Innen mindkét nép egyik ága kelet felé vonult és részben eltörökösödött, másik ága nyugat felé költözött, s nem törökösödött el.²

A Tárihi Üngürüs c. krónika szerint „Hunor egész népével a tatár kánhoz folyamodott s önála telepedett le Szkítia tatár* tartományban, mely Szamarkandtól a Fekete-tengerig terjed.”³

* A tatárok egyfelől kipcsák török, vagy eltörökösödött nyelvű népek (pl. kazáni, krimi stb. tatárok), másfelől a mongolok egy régi törzse is. Az európai források az ún. tatárjárás időtáján a többféle népet összefogó mongol birodalom népeit nevezték tatároknak.

Magor népe azonban nem vonult keletre. Helyben maradt, vagy nyugat felé költözött. Ez utóbbit igazolják a történeti források.

2. A magyar nép őseit a magyar népnév jelentése (Mad-i/j-ar = A legfenségsőbb anya[istennő]) és a név azonos jelentésű régi változatai alapján lehet keresni és megtalálni a történelmi írásokban, mégpedig legkorábban az Urmia-tó környékén élő népként jelezve. Ilyen nevek:

– Bérosszosz (Kr. e. 340–270) (proto)méd (a Kr. e. 9. században megjelenő árja médek által átvett nevű, a későbbi Média területén korábban élő néphez tartozó) dinasztia uralkodásáról tudósít Babilonban Kr. e. 2234–2158 között;

[A (proto)méd népnév változatát a Megyer/Medjer törzsünk neve is őrzi.]

1 Bakhshi Iman: Dzagfar Tarihi, Ghazi-Baradj Tarihi 1229–1246 AD Vol. 1. F. Nurutdinov. Collection of Bulgarian Annals. Orenburg. 1993. 8/9–10/11. (Interneten megtalálható Dzagfar Tarihi címszónál a sophisticatedkids.com honlapon)

2 Farkasinszky Tibor: A magyarok hitregei őshazája és a felelés meótszi rejtői régi világtörvénye. MBE Nagy Lajos Király Magánegyeteme. Miskolc. 2006. 98–102.

3 Terdzsüman, Mahmud: Magyarország története. (Tárihi Üngürüs.) II. Nagy Szittya Történelmi Világkongresszus. Cleveland. Ohio. U. S. A. 1988. 20–21.

- guti és hurri ötvözetű protoméd: **medán** és **midían** nevű népek szerepelnek a Bibliában Ábrahám korától Izajás koráig (Kr. e. kb. 19/15?–8. század között);
 - **Mitanni** állam (Kr. e. kb. 17–14. században) és utódállamai (Kr. e. kb. 1350–800) azonos vagy hasonló nevű népe;
 - Később **Man(na) (i)**, **Mantiana**, **Matiana** ország **matian**, **matien** népe szerepel különböző forrásokban:
- [Diakonoff orosz akadémikus szerint is „Mitanni (= Matien)”.⁴

Ez a nép él, lakik, szerepel

- az asszír királyi feljegyzésekben (Kr. e. 9–7. században) az Urmia-tó vidékén;
- Hérodotosz, Hecateus, Xanthus írásaiban (Kr. e. 6–5. században) az Urmia-tó és a kisázsiai Halys folyó vidékén;
- Polübiosznál (Kr. e. 2. században) az Urmia-tó környékén;
- Ptolemaiosznál (Kr. e. 2. században) **mater(n)** néven a Déli-Ural és a Kaszpi-, Aral-tó közötti térségben;
- Sztrabónnál (Kr. e. 1. és Kr. u. 1. században) **matianok** az Urmia-tónál;
- Ovidiusnál ugyanabban az időben **materea**, **meterea** (turba) = magyeri, megyeri (népek) az Al-Duna északi partvidékén kolchisiekkel együtt említve a Kaukázus északi előteréből; ahol számos, a magyarral azonosítható népnév közül érdekesekek a Ptolemaiosz által említett medok, modok, amadok és a Plinius által említett imadokh nevek, melyeket akár a többszámú alanyeset magyar formájában is feljegyezhettek;
- Plinius Maiornál (az 1. században) **matianok** a Iaxartes (Szir-Darja) folyónál szerepelnek;
- Ptolemaiosz és Plinius Maior a Balkán-félsziget északi részén települt **szikulótákról** ír, VII. Konstantin bizánci császár (Kr. u. 10. században) pedig a 7. századi események ismertetésénél ugyanott letelepült **zachlum** (= **zakul**) népet emleget. A szikulóta és a zachlum/zakul szlávósított név a székely névvel azonosítható.

Minderről részletesen írtam egy könyvemben.⁵

Minden kiemelt névváltozat az anyaistennőt nevezi meg, akinek a népe vagyunk. A népnév korábbi -an/-en végződése később -ar/-er hangzásúvá váltak, a ti/te hangcsoport pedig a görög, latin írónál a magyar gy/ty hangot is jelezheti.

Az említett szerzők idő- és földrajzi helymegjelölése alapján az Urmia-tó-vidéki magyarság főleg asszír, perzsa, árja méd nyomásra három irányba elvonult:

- nyugatra, Kisázsziába a Kizil-írmak (Halys) folyó vidékére [nyugati népág],
- keletre, a Szir-darja (Iaxartes) folyó térségébe [keleti népág] és
- északra, a Kaukázus északi előterébe [északi népág].

Majd e három népcsoport nagyobb része különböző időben, több hullámban a Kárpát-medencébe költözött:

⁴ Diakonoff, I. M.: Evidence on the ethnic division of the Hurrians. Studies on the civilization and culture of Nuzi and the Hurrians. Vol. 5. Institut Vostokovedeniija Leningrad. U. S. S. R. 1981. 89.

⁵ Farkasinszky Tibor: Magyar őstörténet új alapokon Kr. e. kb. 2000-tól. MBE Nagy Lajos Király Magánegyeteme. Miskolc. 2004.

I. hullám: Matianok, szikulóták, zachlum/zakul székelyek és más magyarrokon népek (Kr. e. 2. – Kr. u. 1. sz.).

II. hullám: Materea/meterea turba = magyeri/megyeri népek és szármataik (Kr. e. 1. – Kr. u. 1. sz. fordulója táján).

III. hullám: Materok és más magyarrokon népek, továbbá hunok (4–5. sz.).

IV. hullám: Materok, matianok és más magyarrokon népek, továbbá avarok [uar-chioniták vagy várkunok] (7. sz.).

V. hullám: Megyer és más magyar törzsek Álmos és Árpád vezérletével (9. sz.).

3. Minden magyar tényleges őstörténeti ismeret a 2. pontban felvázolt rendszerbe illeszkedik. Fontos tétel: **A rendszer és illeszkedő elemei kölcsönösen igazolják egymást.**

4. A Djangfar Tarihi volgai bolgár, török nyelvű krónikából⁶ különösen fontos megállapítások (a 360–378 előtti időkben történt eseményekről):

„A bashkortok (baskirok) maszgutok (masszagéták) és urmiaiak keveréke voltak és urmiai nyelven beszéltek.

...Bulümar türkmén nyomásra lojális hunokkal és masszagétákkal nyugat felé vonult a baskirokhoz, akik oltalmukba vették a hunokat, akik a baskiroktól a szebersz (= szabírok = „szövetségesek”) nevet kapták.”

[A krónika angol fordításában „Sebers” („allies”) = 1) szövetséges, szövetkezett, társult hatalmak; 2) azonos jellegű, hasonló, rokon, kapcsolatos; 3) (biol) azonos családbeli, fajtaazonos népek.]

„A türkök ugüroknak nevezték a baskirokat, akik Alp Baradj istent tisztelték, ám Madjarnak nevezték. Hitük szerint **Madjar** volt az Élet oltalmazója. Kezdetben Baradj/Madjar a Kaf (Kaukázus) hegységben lakott, majd a kuman (kun) pusztába repült, azután ment a baskirokhoz.”

A baskirok kialakulásában is jelentős szerepet játszott a magyarok keletre vonult ága, melyet a krónika urmiaiaknak (az Urmia-tótóljött népnek) nevez és magyar nyelvüket urmiai nyelvnek nevezi.

A baskír-magyarok ugür neve később az onogur névben is megjelenik, ám egyik nép sem török.

Madjar/Magyar népvünk isten(női) jelentése is kiemelkedően fontos azal együtt, hogy madár jelképében repült a Kaukázus vidékéről (bizonyára az Urmia-tó térségéből) a sztyeppén át a baskír-magyar néphez, annak magyar ágával együtt.

5. III. Béla királyunk a rézpenzén [a Magyar Egyetemes Éremtár I/VII/98. sorozatú érméjén] latin betű- és mezopotámiai képpel-írással ezt közli:⁷

Szent Mária* ≈ *Szent Madiar/Magyar* [= Legfenségesebb anya];

≈ *Madian* [= Égi fenséges, vagy legfenségesebb anya];

⁶ Bakhshi 1993. 4/12.

⁷ Farkasinszky Tibor: III. Béla király „rejtett” közlései pénzén az ősi magyar istenségről, népről, hazáról, dinasztjáról. MBE Nagy Lajos Király Magánegyeteme. Miskolc. 2005. 105–108.

≈ Madias [= Egy, egyetlen, egyedüli teremtő anya];
két istennő hármasság, női szent hármasságú egyisteniség;
az ország, a dicső haza Nagyasszonya;

Man(na) ország matienjeinek vagy madsarenjeinek = magyarjainak sorsmeghatározó istenasszonya.

* A „Mária” szó betűi a szokásostól eltérő, az érmén jelzett módon „Madiar/Magyar”-nak és „Madian”-nak, „Madias”-nak is olvashatóak.

Nagy királyunk is tanúságot tesz az anyaistennőnkéről, az őshazánkról és a régi népvendégeinkről.

6. Evlija Cselebi oszmán-török világutazónak az 1660-as években kelt írása szerint a magyarok ősatyái, népe, nyelve és koronája is perzsa eredetű (= nem szűken értelmezett perzsa népi, hanem az egykori, sok népet összefogó perzsa birodalmi, iráni területről való). Ez is mutatja a birodalmi név alkalmazásának szívós fennmaradását.

Sudár Balázs hívta fel a figyelmet⁸ Evlija Cselebi szövegére, mert a 19–20. sz. fordulóján készült magyar fordításából fontos részek kimaradtak.

Evlija Cselebi ezt írja:⁹

„Ez a kerek korona Hüseng sah után Nagy Sándorhoz/Iszkenderhez jutott. Azután sok padisah után az Igazságos Anúsirvánhoz került.

A korona... az igazságos Anúsirván [szászánida Khosrau (531–579)] koronája volt, mely Menúcsehr [Nimród] fiai révén a magyar népe lett.

...a bécsi vár palotájában a király fején láttam Iszkender koronáját... kupolácskáján egy ékkövekkel díszített nagy *karika* van.

...A magyarok ősei Menúcsehr fiai, akiket ezek a szobrok (a régi Nagyváradon) ábrázolnak. Így a magyarok eredetének gyökere kezdetben a perzsa (adzssem, iráni) nép.

Az említett testvérek Adzssem országából e tisztaföldű Magyarországra jöttek, és itt sokasodtak, s a magyar nép nagy számú lett.

Menúcsehr fiai amikor Máveráunnehrből* [Nimród iráni országából] erre az égtájra jöttek, négy szerencsés hercegfi voltak [Nimródnek kettőnél több fia volt]. Tőlük a többi hitetlenek azt kérdezték: kik vagytok? Ezek perzsául [= iráni nyelven] azt válaszolták: Mencsár, azaz négy hercegfi vagyunk. A mencsár idővel madzsar hangzásúvá torzult. Ezért aztán a magyar nyelv a perzsából származik, s a magyarban jónéhány perzsa szó található. A magyarok Menúcsehrtől származnak, s egy régi nép.” (7, 159–160.)

8 Sudár Balázs: Egy XVII. századi török utazó a magyar korona perzsa eredetéről. VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus. Debrecen. Az előadások összefoglalói. 2006. 300.

9 Evliyâ Çelebi (b. Derviş Mehmed Zilli) Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi. Bağdat 307 Yazması'nın Transkripsiyonu – Dizini. 5. Kitap. Ed. by Y. Dağlı, S. A. Kahraman, I. Sezgin. İstanbul 2001; Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi. Bağdat 308 Numaralı Yazma'nın Transkripsiyonu – Dizini. 7. Kitap. Haz. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff. İstanbul 2003. (In the following: Evliyâ V–VII.) Fordította Sudár Balázs (nyersfordítás). 2006. (IX. 12.)

A fentebb [] zárójelbe tett megjegyzések tőlem (F. T.) származnak.

*Máveráunnehr több összetételben sumer nyelven vizsgált neve egyaránt az Elburz-hegység és a Kaszpi-tenger déli partvidéke közötti és akörül szubtrópusi éghajlatú vidékre utal. Pl.:

Ma-u/w-e-ra₂ Un_{1,2}-ner = A 600 [a 3600 jelzőszámú világ 1/6-a] (ner) urának, királyának, népének (un_{1,2}) [itt Nimródnek s népének]; a szilárdan fennálló (ra₂) nagy hegység, víz, vizesárok [folyómeder], földfal [gát] (e) fenséges istenségének, urának/úrnojának, királyának/királynojának (u/w) országa (Ma).

E földrajzi jellemzők szerint is ez az ország a mai Masanderan tartomány vidéke és környéke lehet a régi (Kaszpi-tengerbe ömlő) Amu-darja és a mai Safid, Kura folyók alsó szakaszának térségével együtt.

E vidék keleti része lehetett a csodaszarvas mondájának a helyszíne.

Az előbbiekkal összhangban a Gilgames-eposzban pedig a hős útjának leírásánál szereplő Masú/Mas-u hegység (maš = Nimurta/Nimród isten, az ikertestvérek stb.) Nimród és családja hegysége, mely az Elburz-hegységgel azonosítható az út földrajzi jellemzőinek egymást követő sorában. [Vö. erről az egyik könyvemben írottakat.¹⁰]

Sudár Balázs jegyzete alapján Hüseng valószínűleg Pasang, Feridun iráni ősatya unokája (Túrnek, a turáni népek atyjának a fia). Túr testvéreinek, Iradzsnek (az iráni népek atyjának) az unokája Manócsihr, v. Menúcsehr, v. Minúcsehr (aki a magyar hagyományban Menrot-Nimróddal azonosítható), s aki így Feridun dédunokája [Sahnáme, 372–373]. A magyarok ősatyái Minúcsehr/Nimród fiai.

Így a magyarok az ősatyáik szerint is iráni nép – összegezhető a leszarmaztatás.

Érdemes megjegyezni azt is, hogy Endrey Antal Nimródot szintén iráni, hurri/kasszita uralkodónak tartja.¹¹

Mind Evliyâ Çelebi, mind Endrey Antal szövege lényegében összhangban van a magyar krónikák többségével, pl. Terdzsüman Mahmúd, Kálti Márk, Thuróczy János és Kézai Simon krónikájával, aki szerint „...a vízőzön után a 201. évben az óriás Menrot, Thana fia, Japhet véreből, egész rokonságával együtt egy toronyt kezdett építeni... Az óriás Menrotnek Eneen kívül még több felesége is volt, aiktól Hunoron és Magoron kívül több fia és leánya is volt. Ezek gyermekei és ezek ivadékai a Persis tartományát lakják, termetükre és színükre a hunokhoz hasonlítanak, csak beszédjükben különböznek tőlük egy kevéssé, mint a szászok a thüringiaiaktól.”¹²

Érdemes megemlíteni még, hogy

(1) A törökösített nevek közül sumer nyelven Mencsár =

a) Men_{1,4}-šar₂ = A világ koronázott királya;

b) Men₆-šar₂ = Man₂-šar₂ = A világmindenség anyja ~ Mad-šar₂ = Ugyanaz.

Így a Madsar a Mencsár egyik jelentésváltozatának is tekinthető.

10 Farkasinszky 2006. 39–47.

11 Endrey Antal: A magyarság eredete. Magyar Intézet. Melbourne. 1982. 108–109.

12 Kézai Simon: Magyar krónika. Ford. Császár Mihály. Lampel Róbert könyvkereskedésének kiadása. Budapest. 1901. 10–12.

(2) A Kolozsvári testvérek nagyváradi királysobraitól (Szt. István, Szt. Imre és Szt. László szobraitól) Szenci Molnár Albert 1604-ben ezt írta:¹³

„(Az emberek) a szűz istennőn kívül különösen a közönségesen három királyoknak nevezett keleti bölcseket tisztelik, mivel őket tulajdon őseiknek vélik. Ezért is állították fel bronz szobraikat (mint a két szent király és a szent herceg szobrát) Váradon a főtemplom előtti téren.”

Szenci Molnár és Evliya híradása lényegében összhangban van.

7. A magyar krónikák szerzői (pl. Kézai Simon, Kálti Márk, Terdzsüman Mahmúd, Thuróczy János) a hitregei őshazánkat, a Meótitst Perzsia-Írán határvidékén, a Kaszpi-tenger déli térségében jelzik. A tényleges őshaza ennek közelében lehetett.

8. A magyar népművészet és más régi magyar műalkotások elemeinek, tárgyainak, ábrázolásainak túlnyomó többsége szoros mezopotámiai párhuzamokkal rendelkezik, ami az őshazánk mezopotámiai szomszédságára utal (pl. a Miska-kancsótól a Lehel kürtjéig, a magyistentmikliósi kincs edényeinek ábráitól a magyar népművészeti mintáig stb.).

Hasonló a helyzet a vallással, tudománnyal, uralommal kapcsolatos régi szavaink nagy részénél is (pl. isten, pap stb.).

9. Számos magyar kutató ÉNy-Íránban, ill. a Kaukázus déli térségében valószínűsítette az őshazánkat. Pl.:

- Bakay Kornél (1997., 2004. 81.): Amu-Darja térsége – Káspi-tó déli oldala – Dél Kaukázia;
- Bíró József (1986. 5–13.): (ős)szabirok Észak-Mezopotámiában a Nagy Zab folyó felső szakaszánál, Jarmo, Hassuna-Samarra városok vidékén, majd szélesebb térségben;
- Dorosmai Imre (1995. 10., 53.): Transzkaukázia, a Kaukázustól délre a mai Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán területe és ezektől kissé délebbre;
- Andrey Antal (1982. 95., 111.): Tigris folyó és Zagrosz hegység térsége, Felső-Mezopotámia, Subartu és Transzkaukázia;
- Fáy Elek Dr. (1910. 116.): Armenia – Kurdisztán és attól D-re eső terület, azaz a mai Örményország és a kurd lakta vidékek;¹⁴
- Horvát István (1825., 2001. 76.): Georgia (a mai Grúzia régen nagyobb területe);
- Lukácsy Kristóf (1870, 2000. 205.): Nagy-Örményország északi része, a hajdani Felső-Armenia és az Araxes folyó melléke; majd forrásai nyomán három területen jelez magyarokat: az előbb említett vidéken, É-Kaukáziában és Közép-Ázsiában az Oxus (Amu-darja folyó) környékén – ismerteti a Cser – Darai szerzőpár¹⁵;

- Padányi Viktor (1963, 1989. 120–121.): „megcáfolhatatlan érvénnyel ki lehet

¹³ Szenci Molnár Albert Válogatott művei. Magvető Kiadó. Budapest. 1976. 179.

¹⁴ Fáy Elek Dr.: A magyarok őshona. Budapest. 1910., Fáy Társaság K.H.E. Budapest. 2000. 116. passim.

¹⁵ Cser Ferenc – Darai Lajos: Európa mi vagyunk. I-II. Frig Kiadó. Budapest. 2008. I/153.

mondani, hogy a [magyar] népnévre feltűnően hasonlító nevű nép, vagy népek a Kr. e. 17. és Kr. u. 10. századok közti korban Előázsiaiában létezett, vagy léteztek”, és ismerteti a névváltozatokat is (pl.: mada(i), mitanni, manni, matiani, madirra, matchar, madzar, madjyr, madar, madzsar stb.);

- Továbbá mások, mint Fejér György, Jernyei János, Kállay Ferenc, Katona István, akik mindannyian a Kaukázus, a Kaszpi-tenger, illetve Transzkaukázia és Perzsia (Írán) térségében keresték és ott valószínűsítették a magyarság eredeti hazáját.

10. A Lehel-kürtön ábrázolt várat vagy várost az egykori Man(a), Manna(i) ország Urmiate nevű városával lehet azonosítani az Urmia-tó térségében.

A középmező felső sávja együttesen megjeleníti:

- a magyarok Urmia-tó vidéki, Man napországi őshazájának (a hitregei őshazára is utalva) Urmiate nevű fő városát;
- két magyar vallásfelekezeti népág szövetségi (szabir) államában a kettős fejedelemség intézményét három metszetben: a két népágnak megfelelően két lovas világi, két dobos papi fejedelem, azaz népáganként egy világi és egy papi fejedelem jelzésével;
- a magyarok két vallásfelekezeti népágának istenségi jelképét (szarvasmadár-ember és oroslán-ember), valamint a nevét (szabartui-aszpalui és onogur magyar népág).¹⁶

11. A matienek (= magyarok) Urmia-tó vidéki szomszédairól Hérodotosz ezt írta:

„A matienek, szaszpeirek és alarodok 200 talentum adó fizetésére voltak kötelezve. Ez volt a 18. szatrapia.” (A szatrapia helytartóság, vagy kerület/járás az ókori perzsa birodalomban.) [III/94]

Feltűnő Hérodotosznál, hogy csak a fent idézett egy alkalommal említi meg együtt a matieneket és a szaszpeireket ugyanabban a térségben lakó népekként. Az írásában más helyeken 4 alkalommal csak matienekről, 5 alkalommal pedig csak szaszpeirekről tudósít mint az említett térségben élő népről.

Ebből arra is lehet következtetni, hogy lényegében ugyanarra a népre alkalmazza a matien és a szaszpeir elnevezést.

Ezt megerősíti, hogy a szaszpeir név sumer jelentése: katonai szövetségesek:

- Sza-bir₃/pir₂ = Szabir = katonai kötelék, katonai szövetség(es).

A sumer nyelvben a többesszámot az alany, vagy a főnév ismétlésével is kifejezték, így:

- Sza-sza-bir₃/pir₂ = katonai (bir₃/pir₂) szövetségesek (sza-sza = szasz) = Szaszpeir.

[A szóismétlésnél az ilyen rövidülés (a végmagánhangzó eltűnése) a sumer nyelvben szabályszerű, pl.: li-li = lil, ni-ni = nin, szí-szi = szisz, zi-zi = ziz, stb.]

Hérodotosz korában így a szaszpeir = szaszpir név valójában nem népnév, hanem a „katonai szövetségesek” elnevezése lehetett. Ám Hérodotosz feltehetően

¹⁶ Farkasinszky Tibor: A Lehel kürtje faragványainak jelentéséről. MBE Nagy Lajos Király Magánegyeteme. Miskolc. 2007. 84–98.

nem tudta ezt, de talán érezte, s ezért illette egy alkalom kivételével a népet vagy matien, vagy szaszpeir elnevezéssel.

A szabírok tehát katonai szövetséges magyar (és/vagy magyarrokon) népagag együttes elnevezése.

Jól kifejezi ezt a már említett Dzagfar Tarihi c. krónikában a szeber = szabír = angolul „allies” értelmezés is.

Úgyszintén összhangban van a fentiekkel a Lehel kürtje faragványán jelzett két magyar népag szövetsége a kettős világi és papi fejedelemség egysége keretében már az Urmia-tó vidéki őshazájában. Így a szaszpir/szabír név jelentése meg is erősíti ennek az őshazájának a létezését.

A 18. perzsa satrapiában az alarod népnév az alán és az alar, ba-alar, belar, bular, valar, velar = bulgár testvéreink gyűjtőnévének bizonyul (ezzel azonban itt részletesebben nem foglalkozom).

A szabírok további szereplését illetően:

Ptolemaiosz Kr. e. a 2. sz.-ban a Don és a Volga folyók között lakónak jelzi a szuard(en) népet.¹⁷

Ezek a szuardenek (szovardenek) a szubartui szaszpir, szabír, szabard, szavard szövetséges néppel azonosíthatók. Hérodotosz és Ptolemaiosz kora, Kr. e. az 5–2. sz. között költözhetek át Hérodotosz szaszpirjai a Kaukázus északi előterébe, ahol Ptolemaiosz szuarden néven említi őket. (Névváltozataik továbbá: szuardin, szeardén, uardén.)

A szabírok így nem középázsiai, vagy szibériai eredetűek, Szibéria neve sem tőlük származik, s nem törökök, szemben Györffy György vélekedésével.¹⁸

Az 1. és 4. pontnál ismertetett Dzagfar Tarihi c. krónika az AD 360–378. évek előtti időkben jelzi, hogy az urmiai nyelven beszélő baskírok egy hun (vagy hunnak nevezett keleti magyar) népcsoportot neveztek szeber = szabír (= allies, szövetségesek) néven.

A Kr. utáni századokban továbbá a szabírokról szóló tudósításokat Bakay Kornél idézetekben is ismerteti,¹⁹ s Kiszely István is összefoglalja a fentebb hivatkozott helyen.

A híradások lényege, hogy először Priszkosz rhétortól (szónoktól, államférfítől) tudjuk meg, hogy Kr. u. 463-ban a szabírok elűzik az onogurokat, akik a kaukázusi alánok mellett laktak; azután Jordanesz, Prokopiosz, Malalasz, Szimokatta, Menandrosz ismertetik, hogy a szabírok a Kaukázus északi előterében élnek, harcolnak, onnan indulnak hadjáratokra, hunoknak is nevezik őket (miként pl. Malalasz* a magyar nevű királyok: Gordas és Muger vagy Mogyer magyar népet is hunoknak nevezi); utoljára 578-ban esik szó a szabírokról, miután a törökök meghódítják őket.

*Malalasz (6. sz.), később Theophanesz (9. sz), majd Kedrenosz írásaiban az említett királyok neve eltérő betű- és hangváltozatokkal szerepel. Pl. az egyik király neve Malalasznál Mougél/Mugel, Theophanesznál Muagerisz; e változások Ptolemaeus Claudius: Geographia. Vol. 1a+1b. Ford. Carolus Müllerus. Parisiis. 1901. 915.

18 Kiszely István: A magyarság őstörténete I-II. Püski Kiadó. Budapest. 1996. I. 247-248.

19 Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai I-II. Miskolci Bölcsész Egyesület. Miskolc. 1997-1998. II. 55.

zatokból a Muger/Mogyer név adódik (gyakori l/r hangváltással és a görög -isz végződés elhagyásával). A Gordás név olvasatát megerősíti a Marosvásárhelybe olvasztott egykori Gordásfalva község neve.

Az így feljegyzett 115 éves szereplésük után nagy részük bizonyára beolvadt a magyarok közé, mivel évszázadok óta szövetséges testvéreink, vagy magyar népagok voltak.

A magyar, vagy magyarrokon szabírok eredete tehát Hérodotosz koráig és az Urmia- vagy Matian-tó vidékéig követhető.

[A Magyar Nagylexikon szerint azonban nem tudják, hogy kik voltak a szabírok:²⁰

„**szabírok:** ismeretlen eredetű, ált. töröknek tartott nép. Az adatok alapján összefüggő történetük nem írható meg. Kr. u. 463-ban (mások szerint 506 k.) egy K-ről induló népvándorlás során telepedtek le a Kaszpi-tengertől É-ra, a Volga alsó folyása mentén. Itt sikerrel vívták ki függetlenségüket az *ogurokkal* szemben, de az *avarok* megdöntötték uralmukat (557). A szabír népnév eredete bizonytalan, egyesek bolgár-török, mások iráni eredetűnek tartják, többen Szibéria nevét származtatják belőle. Lehet, hogy azonosak a *kazárokkal*, mert ők a szabírok bukása után tűntek fel ugyanazon a területen, és török nevük *szabr*. A szabírokkal egyesek szerint kapcsolatba hozható a *volgai bolgároknál* szereplő Szuvar nép- és városnév, ill. a *szavárd* magyarság (*szavárdok*).”]

12. A geológus, filozófus és örmény nyelvész Detre Csaba közli 6–7. századi (jelenleg az iráni Iszfahán tartományban lévő Szurb Khács kolostorban őrzött) örmény iratok alapján,²¹ hogy „a Kaukázus északi előterében Kr. u. 500 körül olyan nép élt, amely önmagát 'hun'-nak nevezte, s a rendelkezésre álló szókészletének mintegy a fele rokonítható a mai magyar nyelv szavaival,...a szókészletben a második rokonítható nyelv” – Detre úr szíves szóbeli közlése szerint kb. 15–20 % arányban – „az örmény. Ez vonatkozik a nyelvtanra is. E vonatkozásban talán közelebb kerültünk a *magyar-rokon, vagy akár 'hungaroid' és indoeurópai nyelvek közös gyökeréhez*... Feltűnő, hogy alig találkozzunk kifejezetten török eredetű szavakkal...”

A magyarral és az örménnyel azonosítható szavak együttesen kb. 65–70 %-os aránya azt jelezheti, hogy **bizonyára hún birodalmi névvel illetett magyar nép szavairól van szó.** Magyarok és örmények ugyanis az Urmia-tó környékén érintkezhetek tartósan úgy, hogy a magyarok nyelvbe számottevő arányú örmény szó keveredhetett. Ez a valódi húnokkal nemigen fordulhatott elő.

Így a magyar és örmény szavak túlnyomó aránya az említett 'hun'-nak nevezett nyelvben a magyarok Urmia-tó környéki őshazájának létezését támasztja alá.

Egyébként a fent említett „hun” nép azonosítható a 6. századi Malalas és a 9. századi Theophanesz krónikájában a Bosporos (mai Kercs) közelében lakó

20 Magyar Nagylexikon 16. kötet. Magyar Nagylexikon Kiadó. Budapest. 2003. 401–402.

21 Detre Csaba: Hun szavak, szövegek. In: Körösi Csoma Sándor és Kelet népei. Tanulmányok. Szerkesztették: Gazda József és Szabó Etelka. Körösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület. Budapest. 2005. 85. és: Bérczi Szaniszló, Detre Csaba: A hunok művészete. Kifestő füzet. Budapest. 2004. utolsó oldal.

húnokkal, kiknek Mu(a)gel/r[isz] {Moger, Mogyer} és Gordas nevű királyaikban több magyar kutató, pl. Szabó Károly (1873), Thury József (1896), Hóman Bálint (1925), Moravcsik Gyula (1927), stb. magyar (nevű) királyokat látott.

E királyok drámájához kapcsolódhat a nagyszentmiklósi magyar kincs edényei egy részének, a díszesebbeknek elkészítése. Gordas bizánci kereszténységre akarta téríteni a népet, az ősi vallásuk istenjelképeit beolvasztatta, ám őt megölték és Muger visszaállította a régi vallást. A beolvasztott vallási jelképek pótlása körébe sorolható a nagyszentmiklósi kincs edényei egy részének elkészítése. Erről részletesebben lehet olvasni az egyik könyvemben.²²

13. Az orvos genetikus Czeizel Endre genetikai távolság-vizsgálatai szerint²³ feltűnő az iráni minta közelsége különösen a székely, a csángó, a jáász, a matyó, a kiskun mintához. Mindez – a magyarságot legtisztábban őrző székely, csángó és matyó népcsoportokra tekintettel – a magyarok alapvetően iráni eredetét támasztja alá.

Thirteen (groups of) circumstances proving or making very probable the existence of the Hungarian country of origin in the region by the Lake of Urmia

Till this time I have found thirteen so (groups of) circumstances, their number is continuously increasing.

1) *The similarity between the Bulgarian and the Hungarian legends of origin. Both peoples have a mythical country of origin by the riverside of the old Amu-Darja, that flew into the Caspian-sea. In the Hungarian legend the progenitors are Sun-Hunor and Moon-Magor; in the Bulgarian legend Sun-Imen and Moon-Sind(u).*

From that river one branch of each people immigrated to the east and partially became Turkified, another branch proceeded to the west and did not become Turkified.

According to the cronicle Tarihi Ūngürüs „Hunor with his whole people (Huns) turned to the Ta(r)tar khan and settled in his Ta(r)tar territory, Skythia, that extended from Samarkand to the Black-sea.”

The people of Magor (Magyars/Hungarians), however, did not proceed to the east, stayed at the original place, or immigrated to the west. The latter is justified by the historical sources.

Both the Bulgar and the Hungarian people appeared first in the historical writings as a people living to the south of the Caucasus.

2) *Historians of antiquity [Berossos, the Bibel, Assyrian royal notices, Herodotos, Hecataeus, Xanthus, Polybios, Strabon, Ptolemaios, Plinius M., Ovidius, VII. Konstantinos] signalize the ancient Hungarians by the old varieties*

²² Farkasinszky Tibor: A magyarok aranya a nagyszentmiklósi kincs, edényein ősi istenségük jelképeivel. MBE Nagy Lajos Király Magánegyeteme. Miskolc. 2002., Második kiadás 2005. 51–56.

²³ Vö. Kiszely István: A magyarság embertana. Magyar Ház. Budapest. 2007. 174–178.

of the Magyar = Madyar people's name [(proto)Mede, Madai, Medan, Midian, Mitanni, Matian, Matien as well as god's- and people's names: Sikil(-la), Sabartu-Aspalu, Ugur/Onogur] firstly in the region by the Lake of Urmia;

– later in Asia Minor [Matian, Matien, Maticeta and in the Balcan Peninsula Sikulota, Zachlum/Zacul];

– in the northern foreground of the Caucasus [Materrea/Meterea turba, Mater, Meot, Meet, Sarmata etc.] and

– by the riverside of Iaxartes (present Sir-Darya) [Matian, Matern, Maticon, Mater, Syrmata, Panthimati(an), Ugur/Onogur etc.];

finally a great deal of these 3 people's branches immigrates into the Carpathian Basin in several (5) waves and different periods:

Wave I. Matians, Siculotas, Zachlums and Hungarian-related peoples as well as others (BC 2. – AD 1. century).

Wave II. Materrea/Meterea turba and Sarmatians (BC 1. – AD 1. century).

Wave III. Maters and Hungarian-related peoples as well as others e.g. Huns (AD 4–5. century).

Wave IV. Maters, Matians, Ugurs/Onogurs and other Hungarian-related peoples as well as Avars {Uar-Chionitas} (AD 7. century).

Wave V. Mediŕjer and other Magyar peoples ruled by Almosh and Arpad (AD 9. century).

3) *All the real Hungarian prehistorical knowledge fits in the system of course outlined above [in the 2) item]. It is an important thesis: The system and its fitting elements mutually verify each other.*

4) *Djagfar Tarihi, the Volga-Bulgarian cronicle mentions the eastern branch of Hungarians as Urmians, who spoke Urmian language and worshipped godship Madjar (Magyar).*

They took part in formation of the Bashkir people that became a mixture of Massagetas and Urmians (Magyars).

5) *Hungarian king Bela the III. on his copper-coin gives information on Matiens or Madsharens (= Magyars) of the country Man(na) by the Lake of Urmia.*

On the coin it can be read in diversely readable Latin, moreover Mesopotamian picture symbol-writings as follows:

„Sancta Maria, or Madiar (= Magyar, Most majestic mother), or

Madian (= Matian, Most majestic mother), or

Madias (= One, unique, alone mother);

Triple unity [Trinity] of two goddesses;

(Great) Lady of the glorious father/motherland;

Goddess determining destiny to Matiens/Madsharens of Man(na)-land.”

6) *Evljâ Çelebi Osmanli-Turkish traveller writes about the Persian = Persian imperial, Adjem-Iranian origin of the progenitors, people, language and crown of Magyars.*

According to him the progenitors of the Hungarians are the sons of Menutshehr = Menrot/Nimrod, who was a grandson of Iradzsh, the father of the Iranian peoples.

The land of Menutshehr (Maverāünnehr) in Iran can be identified as the territory of the present Masanderan between the Elburz Mountains and the Caspian-sea.

The Hungarian people and language originate from Adjem/Iran/Persian Empire – asserts Evlijā.

So the Hungarians according to their progenitors, people and language are sprung from Iran.

7) *Hungarian cronicles mark the Hungarian mythical country of origin by the borderland of Persia/Iran.*

The real country of origin could be in its vicinity.

8) *The overwhelming majority of the Hungarian traditions has close Mesopotamian parallels.*

E.g. the Mishka-jug, Lehel's bugle, pictures on the pots of the Hungarian golden treasures from Nagyszentmiklós, patterns of folk art etc.

9) *Many Hungarian researchers made the Hungarian country of origin probable to have been in North-western-Iran, respectively in the south of the Caucasus.*

Namely e.g. Kornél Bakay, József Biró, Imre Dorosmai, Antal Endrey, Elek Fáy, István Horvát, Kristóf Lukácsy, Viktor Padányi, György Fejér, János Jernyei, Ferenc Kállay, István Katona etc.

10) *On the carving of the Lehel's bugle the town of Urmiate of the country Man(na) can be identified. This country was the allied (Sabir) state of two Hungarian people's branches (Sabartu-aspalu and Unugur/Onogur).*

11) *In the territory of the 18. Persian satrapia Herodotos except in one case, on 4-5 occasions mentions alternately Matiens or Saspirs (Sabirs) who can be allied Hungarians (Saspir/Sabir = Allied).*

12) Geologist, philosopher, Armenian linguist Csaba Detre's investigations pointed out, that the words and grammar of the so-called 'Hun' writings – guarded in the monastery Surb Khatch, territory Isfahan, Iran – can be identified more or less in 50 % with the words and grammar of the recent Hungarian language and in 15–20 % with those of the Armenian language. The words are derived from the 5–6. century AD, from the 'Hun' state existed in the northern foreground of the Caucasus.

The total 65–70 % indicates, that there can be 'Hun' labelled or named linguistic records of the early Hungarian language. Only this Hungarian, and not the real Hun language could be mixed with Armenian words and grammar in the region by the Urmia Lake, where the Armenians and also the Matians/Magyars lived close to each other for a long time.

So these linguistic records also confirm the existence of the Hungarian country of origin in the region by the Lake of Urmia.

13) Medical genetic Andre Czeizel established (2003), that the genetic distances between the Iranian and the Székely/Sekely, Csángó/Tshango, Matyó/Matyó, Kiskun/Little-Cuman samples are relatively small.

The above mentioned Hungarian people's groups represent most purely the whole Hungarian people. So the small genetic distances confirm the fundamentally Iranian origin of the Hungarian people.

Agócs Gergely

(Hagyományok Háza),

Juhász Zoltán

(Műszaki Fizikai és Anyagtudományi Kutatóintézet),

Sipos János

Zenatudományi Intézet)

A kaukázusi karacsáj-balkár népzene magyar kapcsolatai

Az előadásban áttekintjük a Keletre irányuló magyar népzenei kutatásokat, különös tekintettel a Kaukázus-vidéken az utóbbi években végzett kiterjedt gyűjtésekre. Ezek a gyűjtések egy átfogó keleti kutatás részei, és nemcsak rendkívül értékes népzenei anyagot hoztak felszínre, de számos más területen is jelentősen gazdagították a vidékkel kapcsolatos ismereteinket. Így például a magyar regösénekek egyik típusával szoros kapcsolatban álló hősénekek is felbukkantak. A mintegy 1100 dallamot számláló karacsáj-balkár gyűjtemény jellegzetes dallamtípusait, illetve azok magyar kapcsolatait egy számítógépes rendszer segítségével térképeztük fel, és igen nagy számban találtunk megdöbbentően szoros dallam-párhuzamokat. Az anyagot egy nagyobb, 16 eurázsiai nemzetre kiterjedő, kb. 25 000 dallamot számláló gyűjteménnyel is összevetettük, és megállapítottuk, hogy a kaukázusi gyűjtemény a magyar népzenevel áll a legszorosabb kapcsolatban. A meglévő dallamegyezések nagy számát bizonyíthatóan nem lehet véletlen egybeesésekkel magyarázni, vagyis a két népzene kapcsolata óriási valószínűséggel valódi kölcsönhatás következménye.

Contacts between Charachay-Balkar and Hungarian folk music traditions.

The presentation gives an overview about Hungarian ethno-musicological researches at the East, notably the recent fieldworks in the region of the Caucasus. These fieldworks, being a part of an extended research in Eastern Europe and Asia, resulted in a very valuable folksong collection, and enriched our knowledge concerning the area of the Caucasus in numerous other fields, too. For instance, a group of epic songs has been found, being in very close contact with a certain type of Hungarian "regösének". The characteristic melody types of the Charachay-Balkar collection, counting 1100 melodies, were determined by a computer system, and the same system allowed us to find a very high number of melodic relations to Hungarian folk music. The Charachay-Balkar collection has also been compared to a database consisting of nearly 25 000 melodies of 16

Veres Péter

MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest

A kaukázusi népek szerepe a magyar őstörténetben The Ethnogenesis of the Hungarian people

In the two centuries preceding the Conquest 895-96 the symbiosis of semi nomad-- pastoral stock-breeding and agriculture among the Hungarians – which may have primarily reflected ethnic diversity –, led to a higher form of the previous integration and ethnic consolidation owing to mutual economic interdependence. This resulted in the assimilation of Turkic semi-nomadic groups and, simultaneously, the economy of the Hungarians was favourably modified towards complexity. These economic changes and assimilation processes marked significant phases in the ethnic history of the Hungarian people. This later Bulgarian-Turkic and Khazar ethnic influence cannot be interpreted as the ethnogenesis of the Hungarians, i.e. it cannot be considered to have been the formation of the Hungarian people in the southern Russian steppes, as has been done by a number of Hungarian scholars. The emergence of the Hungarians and the problem of how the Hungarian language and the Hungarian ethnic group survived on the Eurasian steppe among other peoples such as the Iranians and the Turks – who probably outnumbered by far the Hungarians – can only be resolved by assuming that during their migration from the western Siberian steppe to the Carpathian Basin the ancient Hungarians had already acquired their distinctive ethnic characteristics long before the Conquest period. The proto-Hungarians had already in the steppe spoken a distinct language that was only characteristic of them. The survival of the Finno-Ugrian Hungarian language to the present day is in itself convincing evidence that after their separation from the Ugrian community at the time of transition to equestrian nomadism, the ancestors of Hungarians probably lived in a closed linguistic system – even if only on the dialectal level – which in spite of various influences and some changes, nonetheless survived to the present day. That the ethnic community of the Hungarians remained relatively closed can, apart from the language, be ascribed to the practice of endogamous marriages. It has been suggested that the prevalent matrimonial preferences within a community, in this case endogamy, is a specific protective mechanism which through the institution of the family ensures not only the reproduction of the population, but also the continuous transmission of ethnocultural information

between generations. The endogamous matrimonial practices of the equestrian nomadic proto-Hungarians ensured the cultural and linguistic stability of the ethnic group and thereby enabled their separation from other peoples. It should also be recalled that the ancient Hungarians enjoyed a linguistic independence among the nomads speaking tongues belonging to the Indo-European and Altaic language families. This fact alone could have considerably restricted or even prevented the possibility of ethnic intermingling with Iranian and Turkic groups. As a result of their own language and the considerable endogamous closeness, the differences between the ancient Hungarians and neighbouring language communities must have been so striking that it gradually led to a distinction of „we – they”, i.e. to a distinction of „own – alien”, and to a group identity as well as to a self-denomination, an ethnic name which, beside language, is an indispensable attribute of all ethnic groups. The proto-Hungarians who had separated from the kindred groups had probably perceived quite soon that their ethnic community was linguistically isolated. It cannot be mere coincidence that – as the etymological evidence indicates – the original meaning of the name for the Hungarian people (magyar) may have been 'talking man'. This, is suggested by the coincidence of the anterior constituent „magy-” with the nomen verbum meaning *mačćć 'to tell > tale' of the Ugrian age, even more so since the meaning of the posterior constituent „-ar” – whether we consider a Ugrian or a Turkic etymology – is 'man'. The available evidence would suggest that prior to the Conquest, during the centuries-long Bulgarian, Turkic and Khazar-turk influence, the Hungarians who until then practiced a one-sided and specialized equestrian nomadism, were introduced to a new branch of economy with ploughing cultivation, notably during the close relations with the Turkic peoples speaking a Chuvash type language. A typologically similar process has been noted in the history of the Mongolians and of the Caucasian Alans. Similarly to the Hungarians, the latter too, had no agricultural terminology of their own except for millet. Regardless of the little we know of Hungarian proto-history, it is nonetheless clear that during their one thousand year migration over the Eurasian steppes, the equestrian nomadic Hungarians already existed as an ethnic group, for otherwise they would not have been able to journey as far as the Carpathians and would soon have been assimilated. Apart from their language, the ancient Hungarians possessed a closed system of endogamy, their ethnic name and an ethnic identity. These ethnic features cannot yet be reconstructed, primarily because the material and spiritual culture of the various nomadic stock-breeding peoples of the Eurasian steppe zone was extremely homogeneous. Moreover, in consequence of their high-level economic specialization and of the specific traits of their cattle-breeding the proto-Hungarians did not pursue agricultural activities for a long time and they left few traces in the archaeological record. It is difficult to distinguish between the scanty and, generally homogeneous archaeological material left by equestrian nomads constantly on the move one of the reasons why it has proven practically impossible to archaeologically trace the Hungarians from the Carpathian Basin back to the ancient Ugrian homeland. Not one archaeological culture can be

convincingly identified with the archaeological heritage of the Hungarian tribes in the region east of the Carpathians. This paradox situation, however, is largely due to the fact that the Eurasian steppes have not been sufficiently explored. In our opinion, later attempts to trace the Hungarians' migration archaeologically will also fail. We can more or less define the direction of the migration of the Hungarian nomad tribes. The proto-Hungarians who formed a specialized cattle-breeding culture started their long journey from the forested meadows of western Siberia, intruded the steppe zone from the north, and from the area of Kazakhstan and Lake Aral followed the usual westward route of the nomads up to the Carpathians.

A magyar nép honfoglalás előtti történetének kutatása a Kaukázusban, és környékén élő népekkel foglalkozó tudományok egyik kulcsfontosságú kérdése. Ez a problémakör azonban egyelőre még nem eléggé kidolgozott. Összefoglalóan ezzel kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy a 20. század másik évtizedétől kezdve különböző okok következtében nem volt intenzív magyar-kaukázusi nyelvi, kulturális és etnikai kapcsolatok problematikájának vizsgálata. Egyebek között több jelentős tudományos félreértés is zavarta meg a tisztánlátást a hazai őstörténeti szakirodalomban, amelyet egyesek tévesen interpretáltak, mivel rossz szul vagy módszertani szempontból egyoldalúan ismerik a magyar etnogenezis vizsgálatánál erősen interdiszciplináris jellegű tudománytörténetét. Ráadásul sokszor főleg nyelvi okok következtében nem tájékozódottak eléggé a vonatkozó gazdag orosz nyelvű, még inkább azeri, grúz, vagy örmény tudósok által publikált szakirodalomban sem. Jóllehet e téren a neves keletkutatóink Tardy Lajos vagy Schütz Ödön kétségen kívül számos eredményt értek el. Rezo Khucisvili *A magyarság kaukázusi története* című könyvére is érdemes felhívni a hazai tudósok figyelmét, amely 1994-ben jelent meg Tbiliszi-ben

A magyaroknak a Kárpát-medencébe történő sorsdöntő átköltözését, vagyis a honfoglalás előtt a Kaukázushoz közel fekvő sztyeppés szállásterületen élő lovas nomád életmódot folytató ősmagyarság letelepülési folyamatát a nyelvészek és a régészek hathatós együttműködése sikeresen rekonstruálta. Nagyjából a Kazár Kaganátussal azonosítható *szaltovó* archeológiai kultúra területén főleg csuvasos típusú, hozzávetőleg 240 török jövevényszavat vehettük át az onugoroktól és kazároktól, akikkel a 7. század közepétől sokáig sajátos gazdasági szimbiózisban éltek a tipikus lovas nomád életmódot folytató magyar törzsek. Mindezt alátámasztja a sztyeppesi szaltovói régészeti műveltség, illetve Árpád-kori hazai települések között kimutatott szerkezeti hasonlóság, a *félnomád*, azaz letelepülés felé hajló gazdálkodási struktúra, beleértve ebbe az ekés és öntözéses földművelést is, továbbá a Kárpát-medence és a tőle keletre, a Kaukázus közelében fekvő mezőségi terület közvetlen honfoglalás előtti időből származó állatállományok összetételében megmutatkozó nagyfokú egyezés. Közös vonás még a jellegzetes cserépüstök, amelyre Fodor István hívta fel a hazai kutatás figyelmét. Kelet-Európa sztyeppesi archeológiai anyagát gondosan elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a 10–11. századi gazdálkodást eleink a Fekete-tenger közeléből, a

Pontus vidékéről hozták magukkal, az eurázsiai sztyeppe övezet nyugati szélén fekvő új hazájukba, ahová a globális klímaváltozás elől húzódtak 896 körül. A Kárpát-medencében fejlesztették sikeresen tovább életmódjukat őseink a honfoglalással csaknem egy időben kezdődő európai agrárforradalom hatására. Egyesek feltételezik, hogy a Kaukázus irányából északra vonuló és ott a lombos erdő zóna szélén fekvő ligetes sztyeppén letelepült alán csoportok a törökök által nyelvileg asszimilálódtak. Így közvetve ők gyakorolhattak gazdasági téren jelentős hatást őseinkre. Csakhogy a nagyszámú csuvasos típusú török átvétel mellett, nem sikerült nyelvünkben kimutatni e korból származó iráni eredetű növénytermesztési terminológiát. Ez különös, mivel az ekés földműveléssel is jellemzett szaltovói kultúra a kutatók feltételezése szerint a Kaukázusból kiinduló alán hatásra jött létre. Csakhogy a kelet-európai sztyepei szállásterületeken lovas nomád őseinkkel szorosabb kapcsolatba került alánok utódaiknál, az oszteknél éppenséggel a növénytermesztésre utaló iráni eredetű földművelési terminológia teljesen hiányzik. Ezeket a kaukázusi őshonos nyelvekből átvett jövevényszavak helyettesítik, a köles kivételével.

Feltétlenül figyelembe kell még venni, hogy újabban felmerült a török népekkel azonosított híres szaltovói régészeti kultúra kialakításában az iráni alánok mellett a kaukázusi nyelven beszélő népek, többek között a kegység keleti részén élő dagesztániak, vagyis az avarok, lezgek, lakok, tabaszaránok, dardik, valamint nyugaton az adige etnikum kezdeményező szerepe is. Az utóbbiak az újkorig településeikkel a Kaukázus nyugati ingoványos előterét is benépesítették a Meotoszi mocsarakig és az Azovi-tengerig bezárólag Mindenesetre Bíborbanszületett Konsztantín 950 körül írt híres művében, *zih*, az ókori forrásokban pedig *meot* néven szerepnek. Az elmondottak következtében őstörténet-kutatásunkban az utóbbi időben fontos problémává vált a magyaroknak a Kaukázusban illetve a hegység előterében való tartózkodása körül kibontakozott őstörténeti diskurzus. Méghozzá annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedekben a hazai kutatók Moór Elemér jóvoltából általában szkeptikusan nyilatkoztak ebben a kérdésben. Ezzel kapcsolatban nem lehet egyetérteni a nemrég elhunyt Kristó Gyula 1980-ban kifejtett kategorikus véleményével, miszerint a hazai kutatásban állítólag „megkezdődött a kaukázusi őshaza-elmélet pozíciójának lassú feladása, amely napjaikban lényegében befejeződött” A magyar őstörténet-kutatás tudománytörténetből köztudott, hogy a második világháború előtti időben többen is határozottan állást foglaltak a-kaukázusi népek és a Kárpát-medence felé tartó lovas nomád magyarok etnokulturális kapcsolatainak reális lehetősége mellett. őseink egyik szállásterületét, éppen a Kaukázus vidékére helyezték. Hajdú Péter akadémikus véleménye szerint a lovas nomád állattartással foglalkozó ősmagyarok hosszú vándorlása során az eurázsiai sztyeppe zónában feltétlenül számolnunk kell a *kaukázusi nyelvekhez fűződő kapcsolatokkal*. Nyilvánvaló, hogyha mégis alig tudunk valamit mondani erről, annak a legfőbb oka a kaukázusi népeknek a magyarokkal való történeti érintkezések ma még jórészt földterítetlensége. Jellemző, hogy *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásainak forrásaiba* című egyetemi tankönyvsorozat, nem sorol fel egyetlenegy tudományos munkát sem a kaukázusi népekről. Az említett szegedi őstörténeti

kiadványban arról sem történik említés, hogy a Kaukázusban és környékén élő etnikumok elődei a magyarokkal meglehetősen szoros kulturális kapcsolatban állhattak a nagy népvándorlás idején. Sőt az a fontos tudománytörténeti tény is kimaradt, miszerint a legújabb nemzetközi kutatások szerint létezik észak-kaukázusi nyelvcsalád, illetve sino-kaukázusi nyelvtörzs. Ezzel kapcsolatban érdekes tudománytörténeti tény, hogy a kaukázusi nyelvcsaládba tartozó elő-ázsiai *hatti* rejtélyét elsőként magyar keletkutató oldotta meg az abház és cserkesz nyelvekkel rokon az ubih segítségével. Mészáros Gyula tudományos prioritását Harmatta János és Makkay János inszINUÁCIÓVAL szemben az adott nyelvészeti probléma megoldásában ma már azonban külföldön elismerik. Sajnos a vonatkozó nyugati tudományos kiadványok többségében rendszerint hiányozni szokott a kaukázusi és sino-kaukázusi nyelvcsalád bemutatása. Mindez különös, mivel a Földünkön megtalálható 5300-7765 nyelvet összefogó háromszáz nyelvcsaládjá között a kaukázusiak máig ható művelődéstörténeti szerepet játszottak. Nyilvánvaló, hogy a magyar őstörténettől függetlenül is érdemes a Kaukázusban élő etnikumok történetére a figyelmet felhívni, hiszen ezek a népek szerepe a világ kultúrtörténetében egyedülálló, mivel anatóliai őhazájukban éppenséggel kaukázusi nyelven beszélő etnikumok találták fel elsőként a termelőgazdálkodást, a földművelést, állattartást és a fémműveséget Elő-Ázsiában.

Ma már kevesen tudják, hogy Moór Elemér (1881-1968) népünk őstörténetével sikeresen foglalkozó szegedi nyelvészprofesszor még a háború előtti időből származó koncepciója nyomán a hazai szakirodalomban az utóbbi hatvan évben elterjedt téves munkahipotézise. Ez csaknem két emberöltőn keresztül zsákutcába jutatta a vonatkozó magyar őstörténet-kutatást. Napjainkig ható megalapozatlan hipotézise szerint elődeink állítólag a Közép-Volgánál fekvő őshazából történő elvándorlásuk során ugyan rövid időre belekerülhettek a kelet-európai sztyeppe övezetében, de sohasem tartózkodhattak ott hosszabb ideig, főleg nem annak déli részén, a Kaukázus környékén. Következésképpen a hegység előterében elhelyezkedő sztyeppén, ligetes mezőségen vagy sivatagos, félsivatagos területen vándorlásuk során szerinte a magyarok állítólag sohasem tartózkodhattak. Csakhogy ennek népszerű feltételezésnek ellentmond számos körülmény, amelyet eddig kritikátlanul negligált a kérdéssel foglalkozók kutatók többsége. Így egy véletlenül félreértett tudományos probléma szinte két emberöltőn keresztül félrevezette a hazai őstörténet-kutatást, mivel a történészek sokáig kritikátlanul megbíztak Moór által hivatkozott életföldrajzi adatok helyességében. Pedig a neves professzor már koncepciójának kidolgozása idején is hibás adatokat tartalmazó német erdőtörténeti munkából merítette félrevezető érveit.

Erdélyi István hívta fel a figyelmünket, hogy szerinte a honfoglaló magyarok fegyvereihez és díszítő művészetéhez hasonló régészeti anyag került elő a 10. század körüli időből a kelet-európai sztyeppe délibb területéhez kapcsolódó Kaukázus északnyugati részén, az Adigeföld fővárosától, Majkophoz közel fekvő *Koloszovka* elnevezésű lelőhelyen, a Farsza folyó völgyében. Más jellegű bizonyítékok szintén a magyarok Kaukázus előterében való tartózkodásának nagy valószínűsége mellett szólnak. Ezt a figyelemre méltó problémát a hazai kuta-

tás számos ok miatt még nem tudta alaposabban megvizsgálni, pedig érdemes lenne. Eltérően a múlttól, jelenleg nyugati tudósok már néprajzi, nyelvészeti, népzenei, valamint fizikai antropológia terepkutatásokat is végezhetnek Oroszországban. A Kaukázussal foglalkozó kutatások az utóbbi időben történet jelentős megélénkülésére egyértelműen utal, hogy Sz. A. Sztarosztyin (1955-2005) akadémikus jóvoltából néhány éve megjelent a kaukázusi nyelvek etimológiai szótára. Ez az értékes kiadvány a magyar nép korai etnikatörténeti vizsgálatában fontos fejleménye, mivel új történeti forrásnak számít. A magyar őstörténet ma már nem tanulmányozható S.A. Strostin-AV-Dybo-O.B.Mudrak 2003-ban Lejdenben megjelent korszakalkotó munkája nélkül sem, amelynek címe *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*. A további félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy a japán nyelv, a koreaival együtt egyértelműen az altáji nyelvcsaládba tartozik.

Sajnálatos módon ma már elfelejtődött, hogy a 19. század 30-as éveiben, majd pedig, annak vége felé és a századfordulón komoly kísérletek történtek a magyar-kaukázusi etnokulturális kapcsolatok vizsgálatában. Ezek közül a legjelentősebben eredményt Munkácsi Bernát mellett kétségen kívül Bálint Gábor (1834-1913) orientalista nyelvészünk ért el, aki gróf Zichy Jenő vezette ázsiai expedíció keretében, aki 1895-ben az *adige nyelvet*, pontosabban annak, keleti *kabard dialektus-csoportját* behatóan tanulmányozta. A Kolozsvári Egyetem 1892-1912 között altajisztikai tanszékvezetője korának színvonalán álló több munkát is publikált a Kaukázusi hegység észak-nyugati részén élő adigék, hagyományos szóhasználat szerint cserkeszek nyelvéről. 1904-ben egy nagy adige-magyar-latin szótárt adott ki *Lexicon cabardico-hungarico-latinum* címen. A szóban forgó munka igencsak szétágazó nyelvészeti tevékenységének maradó csúcspontja lett, amivel a kaukazológia terén nevét beírta a világ tudománytörténetébe. Mégpedig azzal, hogy a cserkesz nyelv mindmáig legteljesebb, 611 oldalas kb. 10 000 szóegységet tartalmazó szótárát 1904-ben kiadta Kolozsvárott. Bálint Gábor által 1895-ben a helyszínen a Zichy Jenő gróf által szervezett expedíció keretében tanulmányozott adige nyelv kabard dialektuscsoportját, mivel Zichy megvolt győződve, hogy a magyar és cserkesz rokonnyelve. Ez azonban végül is nem igazolódott be. Mindazonáltal kétségtelen jelentős tudománytörténeti tény, hogy egy évtizede általunk újra felfedezett Bálint Gábor kabard szótára, minden tekintetben jelentősen felülmúlja a mostanáig kiadásra került ilyen jellegű külföldi munkákat. Így „*Lexicon cabardico-hungarico-latinum*” szótára kimeríthetetlen forrásmunkának tekinthető nemcsak a kaukazológia, pontosabban az adige-nyelvtudomány és kabard dialektológia szempontjából, hanem a magyar nép honfoglalás előtti etnikai történetének rekonstruálását illetően is. Hiszen harcos lovas nomád életmódot folytató elődeink közvetlenül a Kaukázus előterében elterülő sztyeppén és ligetes mezőségen, előzőleg pedig az Észak-Kaspihoz csatlakozó félsivatagos vidéken hosszú időn keresztül tartózkodtak, ahol aktívan kivették részüket a világtörténeti jelentőségű lovas nomadizmus kialakításában a Kr.e. 2-1 évezred fordulóján. Ez eddig nem volt ismert. Nem mehetünk el szó nélkül, hogy *sapszug*, *temirgoji*, *bzseduh*, *abadzeh*, valamint a tatárjárást követően kialakult *kabard*, vagyis az adige nyelvjárások

mindegyikében kimutatható a szilfa megnevezése. Ez fontos körülmény számít az életföldrajzi módszerrel dolgozó kutatásunk számára, mivel az európai lombos erdő tipikus fájának megléte megbízhatóan adatolható a Kaukázusban és nemcsak észak előterében, hanem egészen a kelet-európai erdőövezetig bezárólag. Mindenesetre a szilfa adige megnevezése a keleti, kabard dialektuscsoportban *bla'šə*, a nyugatiban, az *š > č* szabályos hangváltozásnak megfelelően *blačl* lesz. A szomszédos iráni eredetű oszétnyelvben a Kaukázus középső részén a szil elnevezése szintén megvan, mégpedig *harman* alakban.

Mindezek az életföldrajzzal kapcsolatos felettebb fontos faelnevezések a magyar őstörténet szempontjából Moór Elemérnek a Közép-Volga mellékére lokalizált népszerű őshaza koncepcióját megkérdőjelezzük. Ezek az adatok egyértelműen amellett szólnak, hogy az elmúlt korokban a szil jól ismert volt nemcsak közvetlenül a Kaukázusban és az előterében lévő sztyeppén, ahol őseink a pusztai nagyalattartással foglalkozva nomadizáltak, hanem Kelet-Európában szinte egész vidékén mindenütt, kivéve a szubarktikus tundra- és tajgavidéket. Erre a biogeográfiai jellegű ökológiai körülményre azért szükséges utalni, mert nyelvünkben a szil kulcsfontosságú helymeghatározó értékű ősi fanév. Hiszen a magyarok őshazájának meghatározásában alapvető szerepet játszik az ősi eredetű szil szó megléte, miközben a tölgyfa elnevezés átvétel jellegére mutatnak rá a kérdéssel foglalkozó mérvadó nyelvészeink. A Kaukázus észak-nyugati részén élő adigék legkülönbözőbb dialektusaiban megtalálható a szóban forgó szilfa neve a Fekete-tenger partjától egészen az Elbrusz platójáig bezárólag, amelyet a kabardok *Oštennek* hívnak. Ebből kifolyólag a szilfa őshonos jelenléte nyelvészeti és életföldrajzilag megbízhatóan adatolt. Legalább ilyen fontos életföldrajzi körülmény, hogy míg szil nevét a nomadizáló magyarok nem vették át a velük szomszédos kaukázusi népektől, addig a lombhullató erdő legfontosabb fájának nevét *tölgy* szó a magyarban, az adigék kabard nyelvjárásától keletről szomszédos oszétból való iráni jövevényszó nálunk. A *makk* szóval kapcsolatban Munkácsi Bernát által felvetett kaukázusi eredetét, mivel a tölgy természetének elnevezése az észak-kaukázusi nyelvcsalád keleti, dagesztáni csoportjába tartozó avaroktól kerülhetett őseinkhez. Ebben a dagesztáni nyelvben a *makk maqq* hangzású, és jelentésű nemcsak a tölgyfa *maqq* neve, hanem egyúttal természetének megnevezésére is szolgál. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a lovas nomád életmódot folytató magyarok igencsak nagy valószínűséggel tartózkodhattak a Kaukázus sztyeppéi előterében, ahol jól ismert volt nemcsak a szilfa, hanem a makkal együtt a tölgy is. Jóllehet ezt a lehetőséget Moór Elemér haláláig megpróbált kategorikusan cáfolni, amellyel a hazai őstörténet-kutatást hosszú időn keresztül akaratlanul is sikerült megtévesztenie. A lombos erdő fáira vonatkozó kulcsfontosságú életföldrajzi adok segítségével, azt szeretnénk bizonyítani, hogy teljesen tarthatatlan az a máig népszerű hipotézis, miszerint a magyarok állítólag nem nomadizálhattak a kelet-európai sztyeppe övezetben, annak déli részének közelében, következésképpen a Kaukázus előterében fekvő mezőségeken. A neves szegedi tudós nagyot tévedett, amikor téves adatok alapján feltételezte, hogy a Kelet-európai sztyeppén és a kapcsolódó Kaukázus előterében állítólag teljesen hiányoznának az európai lombos erdő tipikus fái

a szil, tölgy és a hárs. Moór professzor elvetélt őstörténeti koncepciója szerint ugyanis a magyarok éppenséggel az európai lombos erdő fájának általa feltételezett hiánya miatt nem járhattak a kelet-európai sztyeppés vidékeken. Csakhogy ez egy félévszázadon keresztül sokakat megtévesztő hipotézis nem felel meg az a dél-orosz és ukrán mezőségen uralkodó ökológiai realitásnak a holocénkor folyamán. A jelenleg rendelkezésünkre álló életföldrajzi adatok teljes mértékben ellentmondanak Moór Elemér egykoron tetszetősnek tűnő, de az erdőtörténeti valóságtól erősen elrugaszzkodó elhamarkodott feltételezésének.

Summa summarum: a felsorolt életföldrajzi adatok és az ennek megfelelően a Kaukázus környékén a lombos erdő összes fájának megléte, beleértve a szil is, illetve az iráni oszét *tölgy*, továbbá a dagesztáni avar eredetű *makk* szavak átkerülése nyelvünkbe valószínűsítik, miszerint a tipikus lovas nomád életmódot folytató magyarok kelettől nyugat felé irányuló hosszú vándorlásának során, más pusztai nagyállat tartó népekhez hasonlóan, huzamosabb ideig tartózkodhattak a Kaukázustól északra elterülő sztyeppés vidéken. Ott, ahol egykori vándorlásuk idején nem sokkal a honfoglalás előtt az alánok, a török nyelvű bolgár-onogurok és a kazárok települései voltak, méghozzá az észak-kaukázusi nyelven beszélő népekkel jelentős mértékben keverten. Mindenesetre ma már biztos, hogy az észak-kaukázusi nyelvekből került magyarba a tölgy és a makk szavak, sőt talán még az Isten név is. Ez utóbbi feltehetően az abházal, adigével, abazával és ubihhel közeli nyelvrokonon hattiből származik *Es-ten*, 'Nap-isten' jelentésben, ahonnan átkerült a hurritába (*Esten*) és az indoeurópai hettitába (*Ištenu*), valamint az akkádba, sőt még a perzsába (*Yazdan*) is. Valószínűleg idetartozik az oszét (*Isteæn*) mellett a cserkesz *Ošten* toponim is. Figyelemre méltó, hogy reliktum formában megtalálható a sino-kaukázusi makro-nyelvcsaládba tartozó ketben, kínaiban és etruszkban is. A világhírű iránista V.I. Abajeev (1991-2001) már 1965-ben figyelmeztetett arra, hogy az oszétban és magyarban a kimutatott azonos alakú isten szó nem lehet iráni eredetű, ami cáfolja Harmatta János és Rédei Károly vonatkozó etimológiai hipotézisét. A hattii eredetű és *išta* „fekete” jelentésű szó azonban nem tartozik ide, ahogyan azt Makkay János feltételezi a hettita panteonban szereplő alvilágban uralkodó istennő némileg hasonló neve alapján.

Feltűnő, hogy az adigék keleti dialektus csoportjánál, a *kabardoknál*, a lótenyésztés rendkívül magas szintet ért el. Ismeretes, hogy a középkor folyamán a magyarok is szívesen vásároltak a Kaukázusból kabard lovakat. Szultán Han-Girej-nek a cári udvar számára 1848-ban az adigékről készült részletes néprajzi leírásából tudjuk, régebben a cserkesz harcosok lovas taktikája hasonló volt a honfoglaló magyarok harcmodorához. A cserkeszek könnyű lovassága – a magyar huszársághoz hasonlóan – az európai ágyuk alkalmazásáig a világon a legjobbnak mondható volt. Még a világhódító mongolokat, majd később Timur Lenket is legyőzték főleg a cserkeszekből és kipcsak török nyelvű csoportokból álló *mamelukok*, akik több évszázadon keresztül uralkodtak Egyiptomban.

Istvánovits Márton (1924-1991) folklorista elég jól ismerte az adige nyelv kabard dialektust, amelyet még a Tbiliszi Egyetemen tanulmányozott, amikor grúz középkori forrásokban a magyarokra utaló nyomokat próbált keres-

ni. Istvánovits a kaukázusi samanizmusról írt tanulmányában kifejtette, hogy a „Gólya, gólya gilice, mitől véres a lábád?” kezdetű magyar gyermekmondóka szerinte kapcsolatba hozható a cserkeszek tradicionális kultúrájában szerepet játszó „*csaps*” elnevezésű, betegséget gyógyító hagyományos szokásával, népi orvoslással. Az elmondottakat ki kell egészíteni még azzal, hogy a cserkeszek népdalainak az iszlámhit elterjedése előtti időből származó archaikus rétege kimondottan pentaton jellegű. A kaukázusi régészeti anyagban a késői bronzkor óta rendkívül gyakori a sámán hitvilággal kapcsolatos keresztábrázolás is. Ez paradox módon az iszlám jellegű cserkesz és csecsen népi kultúrában máig megőrződött, mint balehárító szimbólum, amit feltehetőleg kapcsolatba lehet hozni a honfoglaló magyarok művészetében a tarsolylemezekon megtalálható kereszt jellel. Mivel az iráni nyelvű oszétek antropológiai arculata etnogenezisük során a szubsztrátum hatása következtében teljesen kaukázusi jellegű, genetikai markereik szintén az őshonos, végső soron elő-ázsiai eredetű kaukázusi behatást tükrözik.

Mindent összevetve a földrajzi, történeti, antropológiai és genetikai megfontolások alapján, amihez még néprajzi és folklorisztikai adalékokat is kapcsolhatunk, a továbbiakban nem lehet kategorikusan kizárnunk a nagyállattartással foglalkozó nomadizáló életmódot folytató magyar törzsek egykori hosszabb tartózkodásának lehetőségét a Kaukázus száraz sztyeppéi, illetve félsivatagos előterében. Az eddig ismert magyar-oszét kapcsolatok mellett, a honfoglalás előtti magyar-adige kulturális egymásra hatása héttérbe szorult. Hacsak nem számítjuk ide cserkesz-magyar nyelvi párhuzamokkal kapcsolatos gyakran el-sietett etimológia feltevéseket. Mindenesetre ma már éppen Bálint Gábor alapos munkái alapján joggal cáfolható az észak-kaukázusi nyelvcsaládba tartozó adige állítólagos „genetikai” kapcsolata a magyarral. Nyilvánvaló, hogy meg-alapozatlan feltételezés az is, miszerint a cserkesz állítólag nyelvrokona lenne nemcsak a magyarnak, hanem a japánnak is, teljesen elavult hipotézis, amely Max Müller hatását tükrözi, amely köztudottan nyelvi tipológián és strukturális egyezésen alapult. A fentebb felsorolt észak-kaukázusi népek - az iráni eredetű oszétek és tátok, valamint a török nyelven beszélő karacsáj-balkárok, nogajok és kumükok kivételével é egy közös nyelvcsaládot alkotnak, amelyet a szakirodalomban észak-kaukázusi nyelvcsaládnak hívnak. Nem köztudott, hogy ebbe a kaukázusi nyelvcsaládba beletartozik még a Kis-Ázsiában a Kr.e. 2 évezredben kulturálisan domináló hattii és hurrita is, amely etnikumok a világtörténelemben kiemelkedő szerepet játszottak. Hiszen az előbbieket találták fel a vasat és az acélt, az utóbbiak pedig a harci szekeret. Ezek a nyelvek a mai észak-kaukázusi csoporttal kapcsolatban álló közeli rokonnyelveknek számítanak. A kaukázusi eredetű *hattii*, azonban nem tévesztendő össze a később rájuk települt az indoeurópai hettitával. Mészáros Gyula (1883-1957) a 20. század harmincas éveiben elsőként bizonyította be, hogy a kaukázusi nyelvek északnyugati ágával áll rokon kapcsolatban, amelybe az *adige* (cserkesz), az *abház* és az *abaza*, továbbá a már kihalt *ubih* tartozik. A hurri (hurrita) pedig a csecsen-ingus-bac (vajnah) és dagesztáni nyelvekhez kapcsolható, ahogyan ezt 1985-ben Münchenben kiadott angol nyelvű monográfiájukban I.M. Gyjakonov és Sz.A. Sztarosztyn megbiz-

ható módon adatolták. Sztarosztyn munkájával egyúttal megcáfolta az utóbbi időben egyre népszerűvé váló orosz, grúz és angolszász tudósok népszerű munkahipotézisét, így Colin Renfrew koncepcióját is, miszerint Elő-Ázsiában a neolitikus agrárforradalmat állítólag az indoeurópaiak ősei indították volna el. Ennek ugyanis teljesen ellentmond, hogy az indoeurópai nyelvek földművelésre és állattartásra, valamint fémművességre vonatkozó ősi terminológiai rendszerének etimológiái egyértelműen kaukázusi eredetűek. A sumer a legújabb külföldi kutatások alapján a sino-kaukázusi szuper-nyelvcsaládba tartozik és ezen belül az ótibetihez áll a legközelebb. A kaukázusi nyelvek a nyelvrokonság mellett a földrajzi közelség miatt jelentős mértékben másodlagos sumer kulturális hatásnak is ki voltak téve, akárcsak az indoeurópai eredetű örmény. Az utóbbiak mediterrán antropológiai arculata egyezik a sumerokkal és hurritákkal, valamint a hattikkal. Nem véletlen, hogy önelnevezésük *hajak* szinté hattii eredetű, legalábbis a nemrég elhunyt neves orientalista és sumerológus, Gyjakononov professzor márvadó véleménye szerint.

Nyitray Szabolcs-Mübariz Helilov (Azerbajdzsán)
MBE Nagy Lajos Magánegyeteme

ŐSMAGYAROK LESZÁRMAZOTTAI AZERBAJDZSÁNBAN

Kicsi- és Ulu Madzsar a Derbendnámében

A Kaukázusban a magyarokkal és műveltségükkel kapcsolatban az első adatokat, az V-XI. századokban keletkezett, a helyi forrásokat egy gyűjteményben összefoglaló Derbendnáme szolgáltatja. Nagyon valószínű, hogy a Derbendnámét, mint egységes gyűjteményt, a XI. században rögzítették írásban (ebben nem tér el a szakemberek véleménye), majd a kéziratokat tovább másolták és le is fordították, amit aztán a fordítók a saját megjegyzéseikkel egészítettek ki. Az Abbászgulu aga Bakihanov (1794-1847) azerbajdzsán történész által közölt adatok alapján, a Derbendnáme egyik fordítása a XVII. századból származik, amikor is Mehemmed Evvabi Aktasi (Agdasi) fordította le azerbajdzsán nyelvre az Indiri faluban megőrzött, perzsa nyelvű kéziratot szövegeket, ugyanakkor a Derbendnáme arab nyelven is fennmaradt. Magát az eredeti Derbendnámét mint, összefoglaló forrásgyűjteményként a feltételezések szerint először arab nyelven jegyezheték le elsősorban a helyi szájhagyományok alapján. Derbentben születtek más történelmi művek is arab nyelven akkortájt vagy az a körüli időkben. Ilyen például a Tarikh el-Báb (Derbent története), amit szintén arab nyelven írtak 1106-ban. Maga a Derbendnáme leírja, hogy a Szaszanida uralkodóházból származó perzsa nagykirály I. Hozrau Anósián (531-579-ig uralkodott), Dagesztán területén felépítette <<Kicsi (!!!) Madzsar>> és <<Ulu Madzsar>> városokat. Az *ulu*; török szó, jelentése: nagy, a „kicsi” esetében nem tévedésről vagy elírásról van szó, így szerepelnek az eredeti Derbendnámében mind perzsa, mind arab, mind pedig az azerbajdzsán-török nyelvű fordításában, de az oroszban, angolban és az összes többiben is. Az 'Kicsi-' és 'Ulu-' esetében nem egyszerűen csak jelzős szerkezetekről van szó, hanem szerves részét képezik a két város nevének és ilyenformán nem is lehet őket lefordítani csakis jelentéstani-etimológiai szinten. Tehát még csak véletlenül sem elírásról vagy pontatlanságról van szó egy hasonló hangalakú, rokon törökségi *giccsi*, *kücsük*, *kicsik*, *kicsine*, *kicsinek* stb. szóval. A további forráselemzés végett tisztázni kell, hogy a mai Dagesztáni Köztársaság nem azonos a történelmi Dagesztánnal. Dagesztán, mint földrajzi fogalom, a derbenti szorostól a Szulák folyóig tart, még pontosabban fogalmazva, annak vízgyűjtő medencéjéig terjed ki északon és etimológiájában Hegy(ek)-